

Zoraida Demori Staničić

Čudotvorne ikone u Dalmaciji

U mnogim katoličkim crkvama Dalmacije i danas se štiju različite ikone, najčešće Bogorodice s Djetetom. One su nastajale u vremenskom rasponu od 13. do 20. stoljeća i imaju različite stilske odlike. Izložene štovanju na oltarima i u bratovštinama, ove su ikone preživjele povijesne mijene u svojim lokalnim sredinama, uz brojne crkvene i liturgijske reforme. No mnoge druge ikone, za koje znamo iz povijesnih izvora, tijekom vremena su nepovratno izgubljene. Tragičnu sliku gubitaka pokazuju rani popisi i inventari, a još više vizitacije koje su u vjerski život uvedene krajem 16. stoljeća u vrijeme tridentske reforme. Ikone sačuvane na oltarima nositeljice su najjačih i najpopularnijih sakralnih kultova. Izložene su na oltarima koji se mogu smatrati novijim, jer su nastajali tijekom 17. i 18. stoljeća, dok su izvorni romanički, gotički ili renesansni oltari izgubljeni. Uništavanje starijih ikona u Dalmaciji krenulo je s post-tridentskim zbivanjima. U Splitu, tako, nadbiskup Markantun de Dominis jasno određuje da se stare slike zbog stanja nedoličnog kultu pale ili prenamjenjuju.

Među sačuvanim ikonama posebno su važne one iz 13. stoljeća koje su u 19. stoljeću iz katedrala i važnijih crkava premještane na druga mjesta. Splitske su romaničke ikone Bogorodice s Djetetom pronađene u crkvama na rubu grada, a slična je situacija i u okolici Trogira. Tijekom procesa valorizacije one su izvađene iz kulta te su postale predmetom povijesno-umjetničke evaluacije, različitih analiza i restauriranja u kojem su oslobođene svih kasnijih promjena, težeći izvornosti. Ovakva metodologija provedena u prvoj polovici 20. stoljeća otvara niz etičkih problema u restauraciji ikona, posebno u prezentaciji slojeva, kao i odstranjivanju devocionalija nataloženih kroz povijest. To se poglavito odnosi na nakit i raskošne srebrne okove koje su ikonama individualno ili zajednički darivali vjernici.

Čitanje ikona, posebno danas nakon temeljitih rasprava Beltinga, Lidova i mnogih drugih istraživača, uvijek ima višestruko značenje. Osim kao predmet povijesti umjetnosti i povijesti, one su prvenstveno objekti štovanja, dakle nalaze se unutar kulturnog i sakralnog prostora, uzdignute na oltarima. Interpretirajući dalmatinske ikone kao objekte štovanja, kroz njih iščitavamo i lokalnu povijest, prateći prvenstveno promjene i njihove naručitelje u crkvama u kojima se nalaze, kao što su izgradnja kapela i oltara. Drugi se aspekt odnosi na interpretaciju političkih prilika jer su ikone, ponajprije one Bogorodice s Djetetom, bile kao i drugdje u Bizantu i Europi zaštitnice dalmatinskih komuna. Od javnog komunalnog štovanja i procesija pred pogibeljima bile one vezana za zdravlje (velika svetišta nastajala oko Gospinih ikona koja su postajala mjesta posebnog štovanja kao i posebno cijenjena ukopišta) ili vojno-obrambene (zbjegovi pred Turcima u kojima su ikone sklanjane u sigurnost gradskih zidina Splita i Trogira), od 15. se stoljeća unutar Mletačke republike upravo ikonama Bogorodice pridavalo značenje panvenecijanske izmiriteljice u pacifikaciji novih stečevina Stato del Mar. Sve do 18. stoljeća kada se pastorizira zaleđe dalmatinskih gradova dotad opustjelo u brojnim ratovima mletačko-osmanskog razgraničenja, ikone su odigrale važnu ulogu prateći franjevačke redovnike u kristijanizaciji.

U ovakvom mnogoznačnom čitanju ikona u Dalmaciji, navode se one koje se u lokalnoj predaji i štovanju časte kao čudotvorne bilo zbog nadnaravnog podrijetla (*Gospa Trsatska*, *Gospa od Anđela* u Orebićima, *Gospa od Prizidnice* kraj Splita, *Gospa do Čuda* u Rabu, *Gospa od Pojšana* u Splitu, *Gospa od Borja* u Lastovu, *Gospa na Gradu* kraj Opuzena) koje se vezuje uz nerukotvorenost ikona i mističnu sponu s počecima kršćanstva, bilo da izvode raznorodna čudesa (*Gospa od Ružarija* u Makarskoj, *Gospa od Milosti* na Badiji, *Gospa do Zrača* u Zraču na Hvaru, *Gospa od Karitadi* u Vrboskoj).